Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 11.07.2019
Yayın Tarihi: 25.10.2019

ArticleType: Research article
Submitted: 11.07.2019
Publishing Date: 25.10.2019

Atıf Bilgisi / Reference Information

Ergenekon, S. (2019). Milliyetçiliğin Kökenleri ve Modern Milliyetçilik Anlayışına Eleştirel Bir Bakış. *Journal of History School*, 42, 1219-1244.

MİLLİYETÇİLİĞİN KÖKENLERİ VE MODERN MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Ergenekon SAVRUN¹

Öz

Günümüzde özellikle de Avrupa’da milliyetçilik fikri çuvala sığmayan mızrak gibi yeniden sivrilmekte ve yükselmektedir. Soğuk Savaş sonrası oluşan boşluğun Amerika Birleşik Devletleri liderliğinde ortaya atılan “Küreselleşme, Dinler Arası Diyalog, Yeni Dünya Düzeni” vb. proje ve söylemlerin artık içinin boş olduğu diğer milletler tarafından açıkça anlaşıldı. Elbette oluşan bu bilinç diğer bütün devletleri kendi milli çizgilerine çekmiş denilemez. Her bir devletin kendisine has jeo-stratejik konumu ve durumu mevcuttur. Örneğin, Körfez ülkelerinden açıkçası birleşik bir Arap Milliyetçiliği ya da bütün Latin Amerika ülkelerinin de birleşik bir Latin milliyetçiliği beklememiz saflıktan da öte bir durum oluşturmaz. Nasıl ki modern anlamda Milliyetçilik fikri Avrupa’da ortaya çıkmış, gelişmişse şimdi de Berlin Duvarının yıkılmasıyla Avrupa’nın birçok eski ve yeni başat güçleri ve halkının çoğunluğu yeni bir Milliyetçilik çağına girdi dinilmektedir. 1990’lar Balkanlarda patlak veren aşırı milliyetçi savaşların arka planında 19. Yüzyılın, İki Dünya Savaşı’nın ve de Soğuk Savaş dönemini iç dünyalarında ödeyemeyen ülkelerinin olduğu aşikârdır. Bu çalışmada ise milliyetçiliğin ortaya çıkış felsefesinin ardından dünyada meydana gelen siyasi olaylar neticesinde farklı bir yöne doğru gelişmesine değinerek eleştirilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Milliyetçilik Tipolojisi, Karşılaştırmalı Milliyetçilik.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Ufuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, ergenekonsavrun@gmail.com, [ORCID: 0000-0001-65820374](https://orcid.org/0000-0001-65820374)

A Critical View of the Origins of Nationalism and the Understanding of Modern Nationalism

Abstract

Today, especially in Europe, the idea of nationalism is rising and rising as a lance that does not fit into sacks. The gap that emerged after the Cold War was put forward by the United States of America that has understood clearly by the other nations that it's empty. Which were "Globalization, Interfaith Dialogue, and New World Order" etc... Of course, we cannot say this consciousness formed have drawn their own national lines by all other states. Each state has its own geostrategic position and status. For example, a unified Arab nationalism from the Gulf countries or it is more than purity that we expect all Latin American countries to have a united Latin nationalism. How just as the idea of nationalism emerged in Europe in the modern sense. Now, with the fall of the Berlin Wall, many of the old and new chief powers of Europe and the majority of its people have entered a new era of Nationalism. In this study, as a result of political events in the world after the emergency of the nationalism philosophy, we will criticize the development of a different direction.

Key Words: Nationalism, Typology of Nationalism, Comparative Nationalism.

GİRİŞ

Modern anlamda milliyetçilik fikri neredeyse iki yüz yıldır dünya siyasetini ve toplumları derinlemesine etkilemiştir. Her ne kadar Anthony D. Smith gibi milliyetçilik kuramcıları ulus ve toplumun kökenlerini insan deneyimlerinin bütünleştirici unsuru ve tarihin doğal birimleri olarak açıklasa da modern kuramcılar milliyetçiliğin kökenlerini ancak on sekizinci yüzyılın sonlarına kadar götürürler. Biraz daha esnek davrananlar ise Rousseau ve Kant'a dayandırır. Modern milliyetçilik kuramcıların felsefi olarak dayanak noktaları ise Johann Gottfried Herder ve Gottlieb Fichte'dir. Milliyetçiliğin sosyal bilimlerde kabul görmesi ise Carleton Hayes'in 1920 ve 1930'larda, 1940'larda da Hans Kohn'un milliyetçilik alanında çığır açan akademik çalışmalarıdır. Akademik anlamda milliyetçilik kuramının ortaya çıkışı bu şekildedir. Peki, "Avrupa'da siyasi anlamda modern milliyetçiliğin çıkış noktası tam olarak neresidir" sorusuna ise yine bu konunun uzmanlarının yaklaşımlarını ele alarak ve karşılaştırmalar yaparak tarihsel gelişimini milliyetçilik tipolojileri ile yeniden yorumlamaya ve günümüze kadar geçirmiş olduğu evrelere değinmeye çalışılacaktır. Ancak bunlara geçmeden önce "millet mi milliyetçiliği doğurmuştur? Yoksa milliyetçilik mi milleti? Problemine cevap bulunmalı.

Milllet Nedir?

Batı Avrupa tarihini incelediğinizde savaştan çok hiçbir konu daha fazla yer alamaz herhalde. Başlangıçta “barbar” diye tanımladıkları kavimler, daha sonra “din ve mezhep” savaşları ve son olarak da “millet ya da ulusları” için girilen son evre. İngiltere ve Fransa’yı çok sonraları takip eden İtalya ve Prusya (Almanya) ulusal birliklerini tamamladıktan sonra da, durumları ideolojik bir biçime bürünerek dünya tarihinin daha önce hiçbir döneminde rastlanmayan büyüklükte iki savaş meydana geldi. Birçoğuna göre I. ve II. Dünya Savaşları hammadde ve savaş ganimeti için yapılmış sayılsa da milli gurur ve diğer milletlerden üstün olma hissi esasında savaşa tutuşan bütün lider ve komuta takımının iç dünyalarında var olan gerçek nedendi. Kimisi Roma’yı canlandırmanın peşinde koşarken, kimisi Ari ırkını Tanrı’nın özel seçilmiş kavmi olarak gördü, galipler de bile durum farksız değildi.

Akademik anlamda milliyetçiliğin kökenine ve coğrafyaya göre ayırımına dönecek olursak eğer; Hans Kohn milliyetçilikleri, coğrafyası odaklı, Batılı ve Doğulu olmak üzere iki kategoriye ayırır. Batı’daki milliyetçilik siyasi bir olaydır ve milli devletin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Doğu’da ise ki buna Doğu Avrupa da dâhildir, Asya milliyetçilikleri siyasal ve toplumsal gelişmenin çok gerisinde ve sonradan ortaya çıkan bir gelişmedir. Etnik milliyetçilik ise kan ve kültür bağıdır (Yeniçeri, 2011:47). Diğer yandan milleti tanımlamak ve onu diğer topluluklardan ayırmak için ortaya atılmış iki farklı görüş vardır. Birincisi objektif millet anlayışıdır ve buna göre de millet, aynı ırktan, aynı dili konuşan, aynı kültüre sahip ve aynı dine mensup insanlar topluluğudur. Yukarıdaki bu faktörlerle birlikte ortak bir tarih bilinci ile birlikte birçok milleti meydana getirmiştir. İkinci görüşe göre ise de çağdaş millet olgusu sadece bu benzerliklerle açıklamak yetersiz kalır. Çağdaş dünyada dil, din ve kültür bakımından birçok millet birbirine benzemektedir ancak farklı devletlere sahip oldukları gibi kendilerini farklı bir milletin unsuru olarak görmektedirler (Sarinay, 1990:7-8). Örneğin İspanyolca, İtalyanca ve Fransızca Latin dil gurubundandır ve dinleri de (Katolik, Roman Katolik) Hristiyanlıktır. Ancak Madridli birisi asla Fransız’ım demeyeceği gibi bir Parisli nede Madridli İtalyan’dır ne de Romalı bir İspanyol’dur. Ancak dinleri aynıdır ve bir ölçüde de benzer maddi ve manevi kültürel benzerliklere sahiptirler.

Sübjektif millet anlayışını ilk defa ortaya koyanlardan birisi de Fransız düşünür Ernest Renan’dır. 1882 yılında “Bir millet nedir?” adlı konferansında milleti fertler arasındaki birlikte yaşama duygusuna, ortak kültüre, ruh birliğine dayandığını söylemiştir. Bu ortak duygu ise ancak, ortak bir kültür hayatı

yaşayanlarda ortaya çıkabilir. O halde milli kültür millet olmanın sosyal dokusunu meydana getirdiği gibi, millet her şeyden önce tarihi bir gerçektir (Sarıay, 1990:8-9). Milletler uzaydan gelmemiştir, tıpkı milliyetçiliğin gelmediği gibi.

Milliyetçilik kuramcılarının birçoğunun aksine Anthony D. Smith’inde savunduğu şey öncü (primordialist), modernist ve etno-sembolcü (ethno-symbolist) yaklaşımdır. Smith’e göre milletler doğal yapılar olarak görülür ve etnik kimlikleri oluşturan dil, din ve kan bağı gibi nesnel öğelerin “verili” olduğunu, fazlaca değişikliğe uğramadan kuşaklar boyunca aktarılır (Kelleci, 2017:413). Yine Smith’e göre antik çağda bazı medeniyetler modern dönemdeki tıpa tıp benzeri gibi olmasa da aynı dönemde yaşadıkları uygarlıklara göre daha ileride ve devlet sınırlarını kaplayan değişken coğrafi sınırları içerisinde millet olma yoluna girmişlerdi. Bunlar Mısır, Hitit, Çin, Sümer, Pers, Helen ve biraz da Roma uygarlıklarıydı (Smith, 2007:24). Ancak atlanılan bir unsur daha vardı ki o da Türklerdir. Anglosakson batılı tarih yazımının tam da aksine yine bu akımın önde gelen tarihçisi Arnold Toynbee’ye göre ise “göçebe-bozkır Türk kültürü” bilinenin aksine barbar değil tam tersi döneminin çok ilerisinde bir siyasi ve iktisadi yöntemdi.” Çünkü on binlerce insan, eşyaları ve hayvanları ile birlikte büyük bir coğrafyadan başka bir coğrafyaya hem de dönemin iklim ve siyasi koşullarına karşın topluca ve sorunsuzca hareket etmesi dönemin teknolojisi ile açıklanacak bilecek bir durum değildi. Bu tam bir profesyonellik, gelişmişlik ve bilgi birikimin bir unsuruydu. Türklerin çağdaşları Avrupa’da çamur içinde yaşarken ve barbar kavimler ile boğuşurken Türkler doğaya ve siyasi rakiplerine üstün gelmekteydi (Toynbee, 1971:37-38). Bunun da en büyük nedeni Türklerin günümüz ulus devlet anlayışı gibi olmasa da milli bir kimliğe ve devlete sahip olmalarıydı. Bu durum da kendilerini çağdaşlarının bir adım önüne geçirmişti. Savaş meydanlarında ve göçlerde gösterdikleri çabukluk ve beceri bunun en büyük örneğidir. Tıpkı Antik Sümer, Mısır, Hitit ve Çin’in birçok şeyde dönemlerinde önde oldukları gibi. Ayrıca her ne kadar birbirlerinin milli ajitasyonlarından beslenseler de Türk ve Helen kültürünü de bu kategoriye rahatlıkla girebilir.

Öyleyse sorulması gereken bir diğer soru ise şudur? Binlerce yıl öncesinde bazı toplumlar ve medeniyetler millet olma unsurunun ilk aşamasına ulaşmışken neden yine binlerce yıl bir boşluk olmuş ve modern anlamda millet olma ve milliyetçilik akımı için on sekizinci yüzyıl ya da 1789 Fransız Devrimi beklenmiştir?

Avcı-Toplayıcılıktan, Yerleşik Hayata, Sonunda da Toplum ve Devlete

İnsanın hayatını etkileyen en önemli etkenler hiç şüphesiz beslenme, korunma ve üretilir. İlk insanlar toplayıcılıktan avcılığa ve sonrasında iş bölümü yoluyla ufak topluluklara dönüşmüşlerdir. Kadına ve erkeğe düşen görevler de zamanla kanıksanmış ve yazılı olmayan yasalarla benimsenmiştir. Zamanla bu küçük toplumların içinde biraz daha kurnaz ve akıllı olan vahşi doğa olayları karşısında korkuya kapılarak kendisine mistik görevler yüklemiş ve kabilesinin dini lideri ya da şamanı pozisyonuna koymuştur. Etkileşim içinde bulundukları diğer insan ve kabilelerle de karşılıklı mal değiş tokuşu ile vücut dili ve farklı söz dağarcıkları ile iletişim kurmuşlardır. Kimi kabile ya da toplum daha avcı ve saldırgan olduğu gibi kimisi de daha barışçıl, üretici ve toplayıcı konumundaydı. Bu iki sınıf kimi zaman kavga etse de çoğu zaman tuncu demire çevirmeyi ve keskin silahlar yapabilmeyi becerebilmiş kavimler barışçılara üstünlük sağlamış ve toplumun askeri ve dini lideri konumuna gelmiştir. Böylece ilk köylüler meydana gelmiştir. Bir tarafta tarım ile uğraşan ve üretenler diğer yanda ise köyü ya da toplumu düşmanlardan ve felaketlerden koruyan yönetici sınıfı ortaya çıkmıştır (Şenel, 2004:14-17). Bütün bu ilerlemenin sonucunda ise toplumlar daha millet olmadan devleti meydana getirmiştir. İşte uygar toplumun oluşum süreci de devlet olma yolu ile gerçekleşmiş oldu. Yine yukarıda da belirtildiği gibi dönemlerinin bazı uygar medeniyetleri geri kalmışlara üstünlük sağladı. Bugünkü Akdeniz kıyılarında ve Mezopotamya’da (Sümer, Pers, Helen, Girit, Mısır, vb.) kent devletleri ve büyük imparatorluklar türedi. Zamanla birbirlerine üstünlük sağlamak için yine birbirlerini yok ettiler ve yerlerine tarihin ve doğanın değışmez bir yasası olarak yenileri geldi.

Ancak bu sayılanlar arasında bölgeye ve sisteme en çok damgasını vuran ve ağırlığını hissettiren Roma İmparatorluğu olmuştur. Romalılar kent devleti sistemini aşarak devasa bir kozmopolit imparatorluk oldu. Roma dönemini de dört döneme ayırmak mümkün olabilir. Krallık öncesi karanlık dönem, Krallık dönemi, Cumhuriyet dönemi ve İmparatorluk dönemi (Şenel, 2004:186-189). Roma bütün Akdeniz’e ve üç kıtaya hükmettikten sonra o kadar çok genişlemişti ki, imparatorluğu yönetmek çok zor bir hal almıştı. M.S. 375’de başlayan Kavimler Göçü sonucunda M.S. 395’de ikiye bölünmekten kurtulamadı. Daha öncesinde İmparator I. Konstantin (M.S. 272-337) ile de Hristiyanlık dinini benimseyen Roma ileriki yüzyıllarda da Doğu ve Batı olarak mezhep kavgasına tutuşmuştu. Fakat ortaçağın bu karanlık dönemi Avrupa’yı krallıklar ve imparatorluklar dönemine itti. Bir yanda Katolik mezhebine bağlı Batı Avrupa diğer yanda Ortodoks Doğu Roma. Müslüman Türklerin de on birinci yüzyılda Anadolu’ya ataları gibi yeniden gelmesi ve buraları yurt edinmesi yeni mücadeleleri doğurmuştur. Kısacası Avrupa’nın birbiri ile mücadelesini

sayılmazsa eğer, on birinci yüzyıldan milliyetçilik fikrinin ortaya atıldığı on sekizinci yüzyıla kadar geçen zaman İslam dinine mensup Türkler ile Hristiyan garp devletlerinin mücadelesine sahne olmuştur. Savaşlar ve sınıfsal sistem din üzerine kurulmuştur.

Avrupa’da ise bu durumu Thomas Hobbes ile özetlenebilmektedir. Hobbes’un öne sürdüğü tez bir iç savaş olgusuydu ve insanın doğası ile alakalıydı. İlk başta bütün insanlar özgür ve eşitti ancak aynı zamanda bencil ve içgüdülerinin kurbanları oldular. Bu durum sürekli bir savaş ve çatışma halini meydana getirdi. Ancak insanlar rahat yaşamak istedikleri ve ölümden korktukları için de barış özlemi halindeydi. Birbirlerini katletmekten kurtulmak için de barışı sağlamak adına insanlar mecburen bir araya gelmek zorunda kaldı ve bir sözleşme imzaladılar (Schulze, 2005:54). İşte tam da Hobbes’un dediği gibi Avrupa’da birçok devlet din adına Otuz Yıl Savaşları’nı (1618-1648) yaşadı ve birbirlerini daha fazla yok etmemek için bir araya gelmek zorunda kaldılar. Habsburg ve Borbon’ların başını çektiği krallıklar sonunda anladılar ki verdikleri savaşım bütün hepsinin sonu olacak ve hepsi de aynı dine mensup olmalarına rağmen, savaş Protestanların zaferi ve Vestfalya Barışı (1648) ile bitti. Otuz Yıl Savaşlarından sonra Avrupa’da büyük kıtlık ve salgın hastalıklar yaşandı. Özellikle de bugünkü Almanya topraklarında on yedinci yüzyılda yağmalar ve kıtlık devam etti. Hasburglar’ın kiraladıkları paralı askerler yağmada en başı çekti. Günümüz Almanları on yedinci yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla kadar da bu ekonomik yağma ve zorluklardan ötürü büyük ekonomik sıkıntılar çekti ve ilerlemesi ve milli birliğini kurması bu yüzden çok gecikti. Avrupa anakarasında da Fransa bu dönemde ön plana çıkmıştır, ancak karşısında da en büyük rakibi İngiltere duruyordu. On beş ve on altıncı yüzyılın kâşif İspanya’sı ve Portekiz’i de eski günlerin de değildi. Denizci Hollanda ise ne Fransızlar ne de İngilizler ile baş edebilecek donanma ve orduya sahip değildi (Sander, 2010:161). Din adına kılıç soyluların gerilemesi de, kralların otoritesinin sağlamlaştırması ve yaygınlaştırmasının bir ürünüydü ancak bu sefer din adına değildi. Krallıklar yavaş yavaş kendi yarattıkları milli benliklerine dönmeye başlamışlardı. Kral soyluların ellerinden yargı, vergi, asker toplama, toprak gibi birçok unsur ellerinden çıkmaya başlamıştı (Moore, 2011:75).

Modern Anlamda Devlet İnşası

Toprak beylerine karşı köylü ayaklanmaları tarımsal sınıf ilişkilerini dönüştürdü. Otokratik ve bürokrasi öncesi olan monarşiler, yerlerini bürokratik ve kitleleri birleştirici nitelikte ulusal devletlere bırakmıştı. On yedinci yüzyılda İngiltere’de bu saydıklarımız meydana geldi ancak İngiliz sömürgesi olan

yenidünya ya da Amerika’da yine Britanya kökenli göçmenler Boston Çay Partisi adını verdikleri isyan ile İngiltere’ye karşı isyan ettiler ve en büyük destekçileri de Fransız subaylardı. Amerika’dan Fransa’ya dönen bu askerler de halkın da desteğini alarak belki de siyasi anlamda dünya siyasetinin ve toplumların şekillenmesine en büyük etkiyi yapacak olan 1789 Fransız (ulus-milliyetçilik) Devrimi gerçekleştirdiler. Belki de akıllarında bu kadar ses getirecekleri fikri yoktu (Skocpol, 2004:305). Fransız Devrimi merkezileşmiş, bürokratik devlet örgütlerinin ortaya çıkmasıyla şekillenmiştir. Devletin yapısında ve işlevinde meydana gelen değişiklikler Waterloo Savaşı’na kadar önü alınmaz bir hal aldı (Skocpol, 2004: 306).

On sekizinci yüzyılın sonları ile on dokuzuncu yüzyılın neredeyse tamamı büyük olaylara sahne olmuştur. Liberalizm akımı dünya siyasetini şekillendirmiştir. Hanedanlık döneminde kopuk olan yöneten-yönetilen ilişkisi işlevsel hale gelmeye başladı. Bu anlamda da Amerikan Devrimi ilk örnek olmuş ardından Fransız aydın kamuoyunun da uyanmasına neden olmuştur (Sander, 2010: 161). Theda Skocpol de Fransız Devrimi’nin bir burjuva devrimi olduğunu savunurken, William H. McNeill ise bunun demokratik bir hareket olduğunu savunur. Liberal ve Marksist görüşlerin devrime yöntem ve içerik olarak bakış açıları her ne kadar farklı olsa da hiç şüphe yok ki Fransız Devrimi’nin etkileri modern ulus devletin ortaya çıkmasında ve günümüzde ise bölgesel etno milliyetçiliklere olan ilhamı tartışılmazdır.

Korsikalı Topçu Teğmeninin mi Yoksa İmparator Napolyon Bonapart’ın Fransız Yurttaş Ordusu

1795’lerde Fransız ordusunun sayısı sekiz yüz binlere ulaşmıştı. Bu sayı günümüzde nüfusu en çok olan Çin ordusunda bile önemli bir rakamdır. Özellikle de on sekizinci yüzyılda herhangi bir Avrupa devletinin toplayabildiği en büyük orduydı. Sayı üstünlüğünden de önemli bir konu ise liyakat sistemi ve disiplin ile yükselen subaylar “Fransız” kimliğine hizmet etme hevesinde olan yurttaşların ordusuydu. Bu durum daha önce hiçbir Avrupa ülkesinde yaşanmamış bir durumdu. Cumhuriyetin ilk askerlerinin gizli başarısı bu gerçeklikti. Elbette birçok klasik Avrupa İmparatorluklarının orduları paralı ya da parasız ülkeleri genellikle de kral ya da imparatorları için ve daha da çok dinleri ve savaş ganimeti için savaşım vermişlerdir. Bu sefer durum çok daha farklıydı. Milletleri ve devletleri için mücadele ediyorlar ve önlerine kim gelirse gelsin Korsikalı topçu subayı yeni bir Sezar, İskender ya da Sultan Süleyman gibi olan Napolyon Bonapart önderliğinde ulus ve devlet olma öğretileri uğrunda Avrupa monarşilerine meydan okuyorlardı (Sander, 2010:169). Avrupa’da

Napolyon ve Fransız Ordusunun tek güç hale gelmesi kıta devletlerini (Prusya, Avusturya, Rusya) çok tedirgin etmişti. İlk başlarda Osmanlı Devleti bu durumu iyi bir gelişme olarak karşıladı çünkü saydığımız üç devlette Osmanlı Devleti için potansiyel düşmandı. Ancak Napolyon'un gözünü Mısır'ın üzerine dikmesi bu durumu değiştirdi. Daha da önemlisi Fransa'da ortaya çıkan ulus, millet, eşitlik, haklar vb. fikirler savaştan daha çok Osmanlı Devleti'nin başına ilerleyen yıllarda dert olacaktı. Napolyon ve ordusu kış aylarında Rusya'ya saldırdı. Yüzbinlerce askeri soğuktan ve açlıktan kırılmıştır. Ancak esas darbeyi ise Waterloo'da en büyük deniz rakibi İngiltere'den yiyerek esaret ve sürgün hayatı başladı.

Sanayi Devrimi'nin Etkileri

Korsikalı topçu teğmeninin kısa bir zamanda yaptığı devrim ya da başkaldırı hareketleri (1815) Viyana Konvansiyonu'na ve ölümüne rağmen engellenememiştir. Gerçekten bu ruh en büyük rakiplerini bile etkilemişti. Yurtseverlik duygusu bütün monarşilere engellemelere rağmen yayıldığı gibi imparatorluk tebaalarına da rakip monarşiler tarafından hızla yayılacaktır (McNeill, 1994:473). Bu durumdan da belki de en çok sıkıntıya düşen devlet ise hiç şüphesiz Osmanlı Devleti olmuştur. Bununla birlikte devrimci ve liberal özelemler özellikle orta sınıftan gelen okumuş kişiler arasında canlı kaldı.

On sekizinci yüzyılın diğer bir özelliği ise Büyük Britanya önderliğindeki Sanayi Devrimidir. Buharın, kömürün işletilmesiyle olağan üstü bir teknolojik hıza ve yeniliğe kavuşan İngiltere deniz ve savaş gücünü de çok arttırmıştı. Tekstilde yeni dokuma makineleri (McNeill, 1994:63) daha az insan gücü gerektirirken diğer yandan da sanayinin diğer kollarının gelişmesi başkent Londra'ya insan göçlerinin de önünü açtı. Bu dönemlerde Londra ve Paris'in nüfusu bir milyonun üzerinde kalabalıklara ulaştı. Bu durum da daha çok rekabet, daha çok tüketim ve bunun yanında üretim, daha çok hammadde, daha çok zengin olma yarışı demektir. Yeni kurulan şirketler ve kurumlar burjuva sınıfı meydana getirdi. Monarşiler artık bu erklerle işbirliğine gitmek zorunda kalmıştı.

Sanayi Devrimi genelde Batı ülkelerinin zenginliklerini arttırdı. Eskinin köhne kurumlarının yerini kent ve sanayi toplumu aldı. Londra ve Paris'te görülen nüfus artışı Avrupa'dan dünyanın dört bir yanına göç eden göçmenler sayesinde de görüldü. Örneğin 1800'lerin başında tüm Avrupa'nın yaklaşık nüfusu 187 milyon civarındaydı. On dokuzuncu yüzyıl boyunca da yaklaşık 60 milyon insan deniz aşırı ülkelere ulaşmıştı. Avrupa'nın nüfusu 1900'lerin başında ise 400 milyona çıkmıştır (McNeill, 1994:464).

Kısacası Fransız devrimin siyasi etkileri, sanayi devrimin ortaya çıkarmış olduğu maddi fikirler ile birleşince, Avrupa’da toplumunun bütün kademesinde meydana gelen değişim rüzgârları insan göçlerinin etkisiyle küreselleşmenin ilk izlerinin yaşandığı bu dönemde bu fikirler dünyanın dört bir yanına yayıldı. Eğitim ve fikir hayatında da ortaya çıkan yeniliklere ulus devlet ve milliyetçilik akımının da temellerini atmış oldu. Kısacası Doğu ve Batı iç içe geçmeye başladı.

Modern Milliyetçilik Anlayışı ve Kökenleri

Günümüzde milliyetçiliğin hangi dönemde ortaya çıktığına dair birçok farklı görüş mevcuttur, ancak en çok kabul gören fikir ise milletler ve milliyetçiliğin son birkaç yüzyıla yani modern çağa ait olduğu görüşüdür. Buna göre milliyetçilik, millet, sanayileşme, kapitalizm, laiklik, merkezi devletlerin kurulması ve kentleşme gibi modern süreçlerle birlikte ya da onların bir ürünü olarak ortaya çıktığıdır. Belirtilen koşullar modern çağda meydana gelmiştir. Başka bir deyişle, milletler ancak milliyetçilik çağında sosyolojik bir gereklilik haline gelir (Özkırımlı, 1999:98). Yine Özkırımlı’nın eserinde Ernest Gellner’e atıfta bulunarak bu konu hakkındaki görüşlerini aşağıdaki gibi açıklıyor. Ernest Gellner ise “Nations and Nationalism (1983)” adlı eserinde Milliyetçiliği dört farklı dönemde ele alır, bunlar sırasıyla şöyledir;

- “1. Milliyetçilik düşüncesinin doğduğu on sekizinci ve on dokuzuncu yüz yıllar.
2. Milliyetçiliğin akademik araştırmalara konu olduğu ilk dönem (1918-1945)
3. Milliyetçilik tartışmasının geliştiği ikinci dönem (1945-1990)
4. Milliyetçilik tartışmasının yeni boyutlara taşındığı üçüncü dönem (1990’dan günümüze)” (Özkırımlı, 1999:29).

Bu görüşe göre ise milliyetçilik fikri uykudan uyanmış ve dalga dalga büyüyen bir sürecin sonucudur. Diğer görüş ise eksilere göre günümüzün milletleri asırlardır var olan bir birlikteliğin günümüze olan uzantısıdır. Daha önce de değindiğimiz gibi milletlere antik çağlarda bile rastlamak mümkündür ve bu oran orta çağda daha da fazladır. Değişen tek şey ise bugün büründükleri biçimdir. Hâlbuki milli özleri aynıdır (Smith, 1984:34).

Modernistlerin ortaya çıktığı ilk akademik çalışma ise Karl Deutsch’un 1953’de yazdığı “Nationalism and Social Communication” ile Elie Kedourie’nin 1960’da yayınladığı “Nationalism” adlı eserleridir. İleriki bölümlerde değineceğiz ancak şimdilik bunu söylemekte fayda var. Modernistlere en çok eleştiri ise ilkçilerden çok 1980’lerde etno-sembolcülerden geldi.

Modern milliyetçi kuramcılar ilkçilerin aksine eski çağlarda milliyetçiliğin ortaya çıkmasını sağlayacak toplumsal, siyasi ve ekonomik koşulların olmadığını savunur. Bütün bu saydığımız ulus devlet, milliyetçilik olgusunun modern çağda meydana geldiğini, kısaca sosyolojik bir gerekliliktir. En basit tabir ile Milliyetçilik milletleri yaratır, milletler milliyetçiliği değil (Özkırımlı, 1999: 97-98).

Modernist kuramcılarda kendi aralarında çıkış konularında anlaşmazlıklar yaşamaktadır. Buna göre milliyetçilik çözümlemelerinde üç farklı yaklaşım vardır. Sırasıyla “ekonomik dönüşüm, siyasi dönüşüm, toplumsal dönüşümdür.” Ancak bu demek değil ki ayrımlar çok keskindir. Örneğin ekonomik kuramı savunan Gellner kültür değişimleri ile birlikte sanayileşmenin de etkilerine çok vurgu yapıyor. Diğer taraftan Anderson ise monarşilerin çökmesinden çok dünyayı algılama biçimlerinin değiştiğine değiniyor. Kuram tartışmalarını toparlayacak olursak eğer; milliyetçilik kuramcıları arasında kesin bir ortak çıkış noktası yoktur. Kimi zaman birçok yerde keskin görüş ayrılıkları olmasına rağmen, birçok yerde de iç içe geçmiş benzerlikler mevcuttur. Denilebilir ki modernistler genelde on sekizinci yüzyılın gerisine pek değinmiyorlar, ilkçiler ise bazı antik medeniyetlerde bu durumun zaten var olduğunu savunurken, etno-sembolcüler ise tamamen farklı düşünmektedirler. İlerleyen bölümlerde bu farklılıklar üzerinde tekrar değinilecektir. Şimdi ise modern milliyetçilik kavramını Miroslav Hroch’un üç aşamalı milliyetçilik tipolojisi ile ele alınmaya çalışılacaktır ki ulus devletlerin geçirmiş oldukları evreleri ve neden bazıları başarılı olurken, diğerlerinin neden başarısız olduklarına değinilecektir.

Milli Hareketlerin Başarı ve Başarısız Olma Sebepleri

Hroch’da Smith gibi tarihin derinliklerinde millet olarak bilinen toplumların var olduğunu düşünmektedir. Milliyetçiliğin ise miadını doldurmuş bir olgu olduğuna karşı çıkar. Millet olamayan etnik gruplarında kendine has soylu zümresi ya da hâkim sınıfının olmamasının yanı sıra, ortak bir dil ve edebiyatlarının da kesintiye uğramış olmalarından ötürü neden bir Fransa, Portekiz ve Hollanda gibi milli bir devlet olamadıklarını açıklar.

Tüm bunları yaparken de birçok milliyetçilik kuramcısına ilham kaynağı olan şu sınıflandırmayı yapar; Öncelikle toplumların kaderi olarak kabul edilen ortak bir geçmişin olması lazımdır bu evre birinci evredir ya da A evresidir. İkincisi ya da B evresi toplum içinde yüksek düzeyde bir toplumsal iletişim olmalıdır bu da ancak dil ve din birliği ile mümkündür. Üçüncü ve C evresi ise toplum bireylerinin eşit haklara sahip vatandaşlar olduğu fikridir. Bu evreleri başarıyla

tamamlamış toplumlar günümüzün millet olmayı başarmış ulus ya da modern devletleridir. (Hroch, 2011:10-12)

Kısacası birinci evre milli ajitasyon dönemidir bu da şu demektir; toplumun ortak değerlerine ve geçmişine yapılan vurgu ve özlemdir. Ortaya yurtsever insanlar çıkarma politikasıdır özellikle de tarihsel süreçten gelen milli hafızadaki öteki ya da düşman toplumlara ya da milletlere duyulan öfke edebiyatı ve tarihidir. Örneğin Balkanlarda vukuu bulan Sırp, Bulgar ve Yunan milliyetçiliklerinin ajitasyon evresinin karşısında Türk Milleti durmaktaydı. Günümüzde bile bu duygular canlı tutulmaya çalışılmaktadır. İkinci evreye geçişi ise toplumun okumuş kesimi ile yöneticilerinin bu duyguları kültürel hayatın merkezine çekebilmelerindeki becerilerine bağlıdır. Bu da şu demektir; ortak sosyal, siyasi ve kültürel amaçlar meşruiyet kazanmıştır. Son evrede ise çağın gerekliliklerine uygun bir biçimde ortak vatan ve vatandaşlık fikridir. Elbette bütün bu evrelerde milli ajitasyon olmasını gerektirecek tarihi, siyasi, sosyal ve coğrafi etkenler de çok önemlidir. Çünkü her toplumun başına gelen olaylar ya da kendilerine göre felaketler farklılık arz eder. Her ne kadar komşu ya da ortak dine ve yakın bir kültüre sahip olsalar da bir Yunanlı ile bir Bulgar'ın farklı milli ajitasyonları vardır. Bulgarlar kendilerine ait bir milli kilise olmasını isterken, Fener Rum Patrikhanesi bu duruma şiddetle karşı çıkmıştır. Yine Sırlar ve Bulgarların Slav ırkından gelmesine rağmen Sırp milli ajitasyonu Osmanlı Yeniçerilerinin kendilerine zulüm ve haksızlık yüzünden olduğu yönündedir ancak biraz önce de değinildiği gibi Bulgarların ki ise bağımsız bir kilise istekleriydi (Savrun, 2016:17).

Öte yandan Hroch'a göre milliyet milli devletler ya da modern milliyetçilik evresini tamamlamış milletler dili ortak bir tarih geçmişiyle sistemleştirmişlerdir. Toplumsal hareketlilik temel düzeyde, tahsilli bireyler ve etnik azınlıklardan olmayanlardır. Artan nüfus, ilerleyen teknoloji ile toplumsal iletişim, eğitim ve pazar ilişkileri seviyesi modern milliyetçilik açısından çok önemlidir. Bununla birlikte milli uyanışların ve hareketlerin başarıya ulaşması için gerekli olan dört olgu yukarıda sıraladığımız maddelerdir.

Yine Hroch'a göre millet olabilmiş toplumlar A evresine atıflar ve olgular ortaçağda aranırken, B evresi on dokuzuncu yüzyılda, C evresi ise günümüze kadar uzanan bir süreçtir. Milli birliğini kuramamış etnik gruplar ise halen A evresi ve B evresi arasında bocalayıp durmaktadır, ya da A evresini bir türlü geçemeyen gruplardır. Modern milletlerin oluşumları incelenirken, bireylerin tutumları, yurtseverlik bağlamında ekonomik ve toplumsal ilişkilerine bakılması lazımdır (Hroch, 2011: 13-16).

Avrupa’da Ulusal Bilincin Oluşmasında İlk Yayınevleri

Bazı halklar diğer halklara göre neden daha popüler ve dünyada tanınır hale geldi sorusuna verilecek en anlamlı cevaplardan bir tanesi kapitalizm ve on altıncı yüzyılda yaygınlaşan yayınlardır. Tacirlerin okyanusları, dağları ve çölleri aşarak ulaştıkları yeni coğrafyalar beraberinde farklı kültürlerin birbirleri ile etkileşimi de beraberinde getirmiştir. Az bulunur ve kıymetli el yazmalarının aksine, basılı eserlere daha kolay ulaşılabilirdi artık. 1600’e kadar iki yüz milyon kitap yayınlandığı öne sürülüyor, Francis Bacon’ın matbaanın dünyanın durumunu ve görüşünü değiştirdiği düşüncesine de şaşırılmamak gerek. Kapitalizmin de etkisiyle kitap basımı ve pazarı durmak bilmeyen bir hızla başta Avrupa’da ve gittikleri her yerde yayılmaya başladı. Avrupa’da açılan yayınevlerinin artan sayısı ile birlikte Rönesans, Sanayi ve Fransız Devrimi’nin etkileri sınırları yok sayarak yerel yayınevlerinin “Uluslararası Yayınevleri” konumuna gelmesini sağladı. Elbette pazar ilk önce okuryazar Avrupalılara hitap ediyordu. (Anderson, 2007:52-53)

Anderson’a göre yayınevlerinin yanı sıra Avrupa’daki anadil ve Latincenin yanı sıra ikinci bir lisanın da kitaplar yoluyla yayılması devrim ve milliyetçilik fikirlerinin farklı ülkelere yayılmadığını yönündedir. Yüz yıllar boyunca Roma ve Kilise kutsal saydığı Latinceyi çok dar bir çevrede hapsedtiğinden insanlara baskı yoluyla üstünlük sağladı. Ancak 1517’de Martin Luther fikirlerini Wittenberg katedraline çiviledikten sonra fikirleri hemen Almancaya çevrilmiş ve 15 gün içinde de bütün ülke sathına yayılmıştı. Hatta 1515-1525 yılları arasında satılan bütün Almanca kitapların üçte biri Martin Luther’in eserleriydi. Luther’in açtığı bu yola değişim isteyen diğerlerinin de girmesi çok gecikmedi. Avrupa’yı gelecek yüzyıllarda kasıp kavuracak olan propaganda ve değişimin savaşı kitap ve anadil ile başlamış oldu. (Anderson, 2007:54-55)

Ziya İshan millet olmanın ne olduğunu şöyle açıklıyor; “Fakat şu halde millet nedir? Niçin Felemenk bir millettir de Hannover veya Parma büyük dukalığı birer millet değildir? Nasıl oluyor da Fransa’yı yaratan esas yok olduğu halde Fransa hâlâ bir millet olarak devam ediyor? Nasıl üç dili, üç dört ırkı olan İsviçre bir millet oluyor da, meselâ türdeş olan Toscana bir millet olmuyor? Niçin Avusturya bir devlettir de bir millet değildir? Milliyet prensibi ile ırk prensibi arasındaki farklar nelerdir?” (İshan, 1946:105-106). Elbette ki bu soruların cevapları milliyetçilik nedir sorusunda yatmaktadır.

Milliyetçilik Gerçekte Nedir?

Anderson'a göre milliyetçilik, bir söylemdir, ideoloji, tahayyül edilmiş bir doktrindir. Ve böyle devam etmektedir, şayet ideoloji, 'düşüncenin olmadığı yerde bir deli gömleği' hükmündeysen milliyetçilik de bireylerden, yeri geldiğinde ten rengine, diline, dinine ve yurduna aykırı görülenin ortadan kaldırılmasını "düşünmeden" talep edip düşünmeyi çelik bir kafese hapsediyorsa bir ideolojidir. İnsanlar kendilerini dini, konuşma dilini ve özellikle de Batıda tem rengini farklı olduğu bir toplulukta bulduğunu tahayyül ettiği zaman bu durum açıklığa kavuşacaktır. Milliyetçilik, ideolojilerden kapsam bakımından geniştir. Farklılıkları devamlı vurgulamasıyla geçmişi dönüştürmesi hatta yeri geldiğinde "unutturması" bakımından diğer ideolojilerden göre daha farklı ve soyuttur. Milliyetçilik, köklerini, toplumların yaşaması ve diğer milletler karşısında var olma fikrinin merkezinde yatar (Anderson, 2007:57).

Milliyetçilik, diğer ideolojileri aşmaya çalışır; diğer ideolojileri de aşar, hem de her bir farklı ideolojide kendisinden bir parça bularak aşar. Bu aşma, milliyetçiliğin temeli ve metafizığıdır. Milliyetçiliğin, bir komünizm, liberalizm, muhafazakârlık vb. ideolojilerde olduğu gibi ideologları ve teorisyenleri yoktur. Milliyetçilik, bireylere, bir teori sunmaktan ziyade duygusal bir yönelimdir. Teorik anlamda neredeyse hiçbir şey sunmayan milliyetçilik, "koşulların gerektirdiği her şeyle doldurulabilir" mahiyettedir (Yanık & Kara, 2016:562). Milliyetçilik, tarihsel gelişme süreci içerisinde, toplumda ortak bir ulusal kimlik yaratılması yolunda önemli işlevi olan bir ideoloji olmuştur. Değişik toplumsal yapılarda ulus devletin kurulması ve yaşatılması noktasında milliyetçilik, geniş kitleleri etkilemiş ve önemli siyasal sonuçların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Batı ve Doğu toplumlarında ulus ve milliyetçiliğin oluşumu ve ilişkisi, farklı süreçlerle açıklanmaya çalışılmıştır. Modern milliyetçiliğin çıkış noktası olan Batı'da bu durum modernleşme ve sanayi ile ortaya çıkarken, yine Oryantalist Batı bakış açısına göre Doğu toplumlarının milliyetçi hareketleri daha yerel ve ulus devletlerin oluşmasına çabalayanlarla doludur (Şen, 2004:17). Esasında modernizm öncesine ait kimliklerin varlığı, modernist yaklaşımlar tarafından da kabul edilir. Örneğin Ernest Gellner'e göre; silinemez kimlik özelliklerinin varlığını kabul etmekle birlikte bu özelliklerin milliyetçiliği doğrudan doğruya açıkladıklarını düşünmez. Milliyetçiliği kültürel bir yerelliğin kendiliğinden dışavurumu olarak değil, onun türevi bir ürün olarak betimleyerek vurguyu ulus devletin inşa sürecine yapar. Fikrinin temek harekât noktası ise geleneksel toplumların endüstrileşmesidir. Sanayi ya da endüstrileşme büyük oranda örgütlenme ve yenilenme çabasıdır. Toplumlara kültürel bir potaya iterek sanayileşmiş, örgütlü ve milliyetçi bir harekâtın içine soktuğunu savunur. Ulus

devlet inşaa sürecinde ise milliyetçi duygu, hareket ve fikirlerin sanayileşmiş sonucu ortaya çıkar. Bütün bu olgular devleti kültürel ve siyasi anlamda milli bir devlete dönüştürür. Bütünleşmiş bir birim haline getirmesi ve ekonomik gelişmelerdeki farklılıklar dolayısıyla milletler arasındaki eşitsizlik ve dışlayıcılığı yaratmasından hareket eder (Gellner, 1994:32). Milliyetçilik sanayileşme ile birlikte bir fikir hareketine daha sonra da siyasal kimliğe bürünür (Conversi, 1999:567). Gellner'in bu yorumu toplum içindeki benzerlik ya da türdeşlik arayışı milliyetçiliğin bir sonucu olarak ortaya çıkmadığını, türdeşliğin sonucunda nesnel bir kaçınılmaz zorunluluk olarak milliyetçiliği doğurduğunu savunur.

Daha önceleri yerel düzeyde küçük gruplar tarafından kendilerine has yeniden üretilen folk kültüre veya örf, adetlerle sentezlenen milliyetçilik anlayışı ve yapısı, ortak kültürün bir arada tuttuğu, birbirlerinin yerini alabilecek bireylerin oluşturduğu anonim, kişisel olmayan bir toplumun kurulmasıdır. (Gellner, 1999:568).

Gellner gibi, diğer bir modernist Karl Deutsch da çözümlemelerini feodal toplumdan endüstriyel evreye geçiş üzerinde yoğunlaştırmıştır. Fakat Deutsch, toplumun bütünleşme sürecini kendiliğinden olduğu bağlara Gellner'dan daha fazla odaklanır. Deutsch'a göre, sanayileşme homojen bir iletişim ortamı inşa ederek üretim toplumunun tüm unsurlarını normlar ve ölçülerle değerlendirir. Örneğin, şehirleşme oranı, gazete okuyazar sayısı, en az beş yıl eğitim görmüş kişi sayıları istatistiklerine bakar böylelikle kimlik değişimlerini betimlemelerini bu verilere dayandırır. Toplumsal dönüşüm süreci analizi de iki şekilde dil ve iletişim kanalları bütünleşmesi sonucunda ortaya çıkar. Deutsch'un bu analizi de iki aşamalıdır. Dil birliği ve iletişim bütünleşmesinin sonucunda ekonomik ve sosyal değişimler meydana gelir. Yollar, posta ağı, altyapılar vb. kamuya yönelik çalışmalar "halk" kavramını ortaya çıkartır. (Deutsch, 1966: 37) Halkın meydana gelmesiyle de bireyler normalleşmiş bir biçimde bağlar kurmaya başlar. Böylelikle çeşitli gruplardan meydana gelen halk milli bir kimlik oluşturmuş olur. Ortaya çıkabilecek olası sorunlarda ise iletişim ve enformasyon ağlarının engellenmesi durumunda milli kimlik karşısında milliyetçiliğin gün yüzüne çıktığına dikkati çeker. (Roger, 2008:48)

Vatandaşlar arasındaki etkileşim sonucunda ortaya çıkan ulus devlet olgusu hissi duygulara yayılmış olsa, kendi başına milliyetçilik yoğunluğu ve dışlayıcılığı ile belirginleşir. Bireysel ya da kolektif milliyetçilik hissi yukarıda da bahsettiğimiz modernleşme sürecinin bir ürünü olabilir. Böylesi bir durumda toplum fertleri gelişmesini ve özgürleşmesini sağlayan millete karşı sadakat

duymaya başlar. Millet toplumsal ve siyasal hiyerarşinin en büyük itici gücüdür. Öte yandan Batı'nın kalkınmasında da bireycilik faktörü de bu itici gücün diğer kanadıdır. İngiltere ve Fransa'da ortaya çıkan bireycilik modern milliyetçiliğin en erken versiyonudur. Fransa'da ise insanlar sadece bireyciliği toplumu özgürleştirici bir araç olarak almayıp 1789 Devriminden sonra bunu insan hakları konusunda kendi devrimleri üzerinden dünyaya ihraç etmek istediler ve ettiler de. Bu da şu demek oluyordu, bir Fransız askeri kendi sınırları dışındaki monarşilere karşı saldırgan milliyetçi tarzında savaşıyordu (Dieckhoff & Jaffrelot, 2010:12-13).

Modern milliyetçilik kimi kuramcılara göre “Liberal Milliyetçilik” olarak da adlandırılır. Daha önce de belirttiğimiz gibi liberal milliyetçilik Batıya özgü olarak kabul edilirken, etnik ve liberal olmayan Doğu özgü konumundadır. Ancak son zamanlarda yapılan araştırmalara göre de bu durum muğlaklığını korumaktadır (Dieckhoff & Jaffrelot, 2010:13-14).

Kelime köken olarak da “nation” Batı dilleri ve Latince'den türemiştir. Nation batı dillerinde ‘millet’ ya da ‘ulus’ kavramı anlamındadır. Latince'den ise ‘doğmak’ anlamına gelen ‘nascere’, ve ‘doğum yeri ya da bir şeye bağlı’ anlamına gelen ‘natio’ kelimelerinden türemiştir. Nation kelimesinin modern dönem öncesindeki yaygın olan anlamı İngilizcede doğum, doğum yeri ve bununla alakalı bir insan topluluğudur (Çancı, 2008:108).

Ancak daha da güçlü olan bir diğer görüş ise, milliyetçilik Batı Avrupa’da bir düşünce biçimi olarak on sekizinci yüzyılların sonlarına doğru ortaya çıktığıdır. İleriki yıllarda ise Batı Avrupa’nın aksine farklı coğrafyalarda değişik koşullarda gelişmiştir. Milliyetçilik İngiltere ve Fransa gibi Batı Avrupa ülkelerinde üretim biçimi ve sosyo ekonomik düzenin bir gereği olarak ortaya çıkmış ve yaşanan büyük gelişmelerin sonucunda kendi toplumlarına etki etmiştir. Batı Avrupa’nın dışındaki bölgelerde ise, milliyetçilik düşüncesi birbirlerine tepki olarak ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Öte yandan, etnisite, ırkçılık ya da vatanseverlik gibi kavramlar da ikincil düzeyde de olsa milliyetçilikle ilintilidirler. Bu kavramlarla milliyetçilik arasındaki alaka şüpheli ve henüz karar verilmemiş bir zeminde ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden vatanseverlik, bir takım çalışmalarda milliyetçiliğin daha yumuşak ve daha eski bir biçimi olarak ifade edilmiştir. Bu kavrama alaka bir tarzda yaklaşıldığında, ülkesini sevmek, onunla övünmek ve ona sadakat beslemek gibi hislerle doğrudan ilintili olduğu görülür. Etnisite kavramı ise vatanseverlikten daha yoğun bir olguyu ifade eder. Bu kavram akrabalık gibi doğuştan gelen özelliklere referans verir. Bu özellikler

genellikle biyolojik ve genetik olgulardan çok kültürel öğelerden oluşmaktadır (Çancı, 2008:106).

Milliyetçilik kavramı kimi zaman farklı olguları anlatmak için de kullanılmaktadır. Örneğin, bir ideoloji, duygu veya toplumsal hareketi belirtmek için de kullanılır. Bazen de millet kavramı ile karıştırılabilir. Millet toplumsal bir örgütlenme biçimiyken, milliyetçilik fikir, ruh, his ve duyuş biçimidir. Yine milliyetçilik hareket olayı iken, millet daha çok kültür kökenlidir. Millet namahrem ev ve özelimiz iken, milliyetçilik bu mahremi koruyan kalkandır. Millet bir etnik yapıyı tanımlarken, milliyetçilik siyasi bir kavramdır. Fransız Devrimi'nden bu yana alışlagelen türden ülkesel devletler kurmanın, "millet" olarak tanımlanan grupların hakkı olduğunu ve dolayısıyla kurmaları gerektiğini savunur. Gerçekleşsin ya da gerçekleşmesin, böyle bir program dışında milliyetçilik anlamsız bir terim halini alır. Yekpare bir toprak parçası üzerinde belli bir merkezi denetimin egemen kılınması, söz konusu toprak üzerinde yaşayan türdeş nüfusun bu devletin esas vatandaş kitlesini oluşturması, daha doğrusu söz konusu toprağın söz konusu vatandaşların tamamını barındırması bu programın en temel vurgularını oluşturur. Bu siyasete göre her millet bir devlet ve bütün bir millet için sadece tek bir devlet olmalıdır. Milliyetçiliğin çok sık karıştırıldığı bir diğer kavram da vatanseverliktir (Çancı, 2008:113).

Birçok kuramcı vatanseverlik ile milliyetçiliği şu şekilde ayırır. Vatanseverlik kavramı milliyetçilik düşüncesine etki ve katkı yapan en temel kavramlardan birisidir, fakat milliyetçilikle aynı şey değildir. Vatanseverlik, her insanda doğal bir şekilde doğuştan var olan, doğduğu, büyüdüğü, havasını kokladığı, suyunu içtiği ve ekmeğini yediği topraklara karşı duyduğu olumlu hislerin bir tezahürüdür hatta içgüdüsel bir duygudur. Fakat milliyetçilikte bu tanımın tamamına sahip değil midir? Belki bir nebze vatanseverlik olgusu biraz daha yumuşak geçişlere sahip olabilir, milliyetçilik ise gelişen olaylara karşı anlık ve hissi tepkiler verir. Craig Calhoun'un milliyetçiliği izah eden şu cümleleri kuram kavramı açısından önemlidir:

“Milliyetçilik tek bir kuramın bütünüyle açıklayamayacağı kadar aşırı bir çeşitlilik ihtiva ediyor. Muhtelif milliyetçiliklerin özgül eğilimleri ve kapsamları büyük ölçüde, özgül tarihsel gelenekler, liderler yaratıcılığı ve uluslararası bağlamın olumlu tarafından belirlenir.” (Dieckhoff & Jaffrelot, 2010:24).

Günümüzde Milliyetçilik Anlayışı

Birçok farklı bölgede sistem karşıtı toplumsal ve ulusal bağımsızlık hareketleri yirminci yüzyılda mevcut devlet yapılarını ele geçirerek dünyayı bu

çerçevede değiştirerek daha eşitlikçi bir dünya kurma idealini gerçekleştirmeye ve politikalarını bu yönde geliştirmeye çalışmışlardır. Bunu gerçekleştirmek içinse ilk iş iktidara gelmektir. İkinci aşamada ise, ülkeyi kendi politik idealleri doğrultusunda değiştirmeyi planlamışlardır. Söz konusu sistem karşıtı hareketler İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde çeşitli ülkelerde iktidara gelmişlerdir. Fakat iktidara geldikten sonra projelerinin uygulama noktasında hedeflerini gerçekleştiremedikleri görülmüştür. Eşitlikçi politikaların uygulanması bir tarafa, otoriter ve totaliter devlet yapıları demokratik talep ve katılımları imkânsız hale getirmiştir (Hira, 2016:145).

Yirminci yüzyılın bir önceki yüzyılın çözilemeyen olaylarının patlamasına yol açan yüzyıldır. Dünya tarihinde o günlere değin görülmemiş bir büyüklükte imparatorluklar ve devletler birbirleri ile hem de iki kez savaşa tutuştular. Birinci Dünya Savaşı'nda savaş beklenenden üç buçuk yıl daha fazla sürdü. Müttefik İngiliz ve Fransızların Noel'de evde oluruza iddiaları dört yıl sonra gerçekleşti ancak milyonlarca meçhul asker mezarlıklarında, tabutlarda ya da bir uzuvlarını cephede bırakarak daha da vahimi akıl ve ruh sağlıklarından yoksun olarak döndüler. Batılı devletlerin hammadde ve toprak savaşları milyonlarca insanın canına mal olduğu gibi, savaşın yaratmış olduğu ekonomik çöküntü ve güç kaybı galip-mağlup fark etmeksizin İmparatorlukların ölümünü hazırladı. Daha da kötüsü ise galiplerin mağlup devletlere reva gördükleri millet ve devlet onurunu kırıcı barış antlaşmalarını dayatması yeni savaşlara yol açtı. Türkiye'nin her ferdinin malumu olduğu gibi Sevr Antlaşması'nın yırtıp atan Mustafa Kemal Atatürk önderliğindeki Türk Milleti İstiklal mücadelesi vererek Lozan Antlaşması'yla dünya devletleri tarafından tanınan yeni bir yönetim sistemi ile hayat bulmuştur (Akin, 1983:139).

Batıda ise, Mihver Devleti Almanya bu durumu bir intikam şekline büründürerek milliyetçilik fikrinin en uç noktası olan faşist ve ırkçı bir yönetime dönüşerek yanına da İtalya ve Japonya'yı da alarak kapanmayan eski defterleri yeniden gün yüzüne çıkartmıştır. Sonucunda da 60-65 milyon arası insanın canına mal olan İkinci Dünya Harbi meydana gelmiştir.

Bu yılların bir özelliği de, Fransa dışındaki devletlerin liberalizmden koparak, siyasi açıdan tek kişinin yönetimine bağlanmaları ve istisnasız hepsinin bir emperyalizm savaşına girmiş olmalarıdır. Avrupa'nın büyük güçleri sayılan devletler, bütün dünyayı pay etme çabası içinde oldukları için, ister istemez birbirleri ile çıkar çatışmasına girmişlerdi. Bunun sonucunda da aralarında, kimi zaman el altından çözümlenmeye çalışılan, kimi zaman da çok açık düşmanlıklar biçimine dönüşen ve çözülmesi zorluk çıkaran sorunlar görülmüştür.

Avrupa'nın ortasında yerleşmiş olması ve pek çok ülkenin dış politikasını da buna göre biçimlendirmesi Almanya'yı bu dönemde dünya siyasetine etki eden en önemli ülke konumuna getirmiştir (Akın, 1983:140).

İngiltere'nin ise, Avrupa'dan çok Avrupa dışında istekleri vardı. Doğrudan veya dolaylı yoldan eski Alman sömürgelerini ele geçirmek, Osmanlı Devleti'nin topraklarını kontrol altına almak, Uzak Doğu'da egemen olmak istiyordu. Avrupa'dan bir toprak isteği yoktu. Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan bırakışmayla Avrupa'da amacına ulaşmıştı. Almanya yenilmiş, Alman donanmaları artık İngiliz sömürge adaları için bir tehdit olmaktan çıkmıştı. Öte yandan Almanya'nın kendisi için ekonomik öneminin farkındaydı ve savaş tazminatını bir şekilde ödetmek istiyordu. Avrupa'daki diğer bir tehlike ise doğudan Komünizm tehlikesiydi. Liberal ekonomilere sahip Batı ülkelerinin yirminci yüzyıl boyunca faşist Almanya ve İtalya'nın bertarafından sonra en büyük korkusu ve baş belası olarak gördükleri Sovyet Rusya ve Komünist tehdidi oldu. (Sarica, 1982:8) İşte yirminci yüzyıl milliyetçilik anlayışını da bu olaylar şekillendirmiştir. Bir yanda geneli Marksist-Komünist etnik hareketler, diğer yanda siyasi, askeri ve ekonomik yönden baskıcı sağ görüşlü rejimler. Ancak tamamı da milliyetçilik evresinin daha henüz başında olan ve ikinci evresine geçmeye çabalayan millet olamamış halklar ve toplumlar. Bu genel çerçeve içerisinde iki olguya ulus ve milliyetçiliğe yeniden dönüp baktığımızda, ulus oluşumunun en azından Batı Avrupa'da milliyetçilik hareketlerine göre bir önceliği olduğu görülebilir. (Çaha & Şahin, 2013:251) Yirminci yüzyılda ise sömürge konumunda olan hakların bağımsızlık hareketleri süreci Fransız Devrimi'nin sahiplendiği ve J. J. Rousseau'nun temellendirdiği egemenliğin halka aidiyeti tezinden bezlendiğine kuşku yoktur.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bazı ülkelerde demokratikleşme, çok partili hayata geçiş, serbest seçimler gibi modern dünyanın siyasi gereklilikleri görülmeye başlamışsa da bu kabuk değiştirmeye içlerinden tepkiler de gelmeye başladı. Bu baskılar zamanla iç savaflara dönüştü (Çaha & Şahin, 2013:264).

Memleketler ve vatandaşlar arasındaki etkileşim sonucu ortaya çıkan ulus devlete aidiyet hissi halka yayılmış olduğunda milliyet fikri siyasal ve toplumsal olarak hiyerarşiye karşı itici bir güç olduğunu belirtilmişti. Din ve dil de genellikle ulusal kimliğin temel kaynaklarının başında gelir. Dahası dil ayrılıkçı kolektif hareketlere hayat verirken diğer yandan da dilin normalleştirilip ulusal kimliğe bağlanması ulus devletin de görevidir. On dokuzuncu yüzyıl

sonunda Avrupa'nın genel durumu budur ve yirminci yüzyılda da olgunluğa ulaşmıştır. Yirminci yüzyıl boyunca sürecinde çatışma ve savaşların yapısı ulus devletlerin arasındaki savaşlardan ideolojik savaşlara, iç savaşlardan uluslararası savaşlara değişmiş olsa da milliyetçilik şiddet eylemlerinin ortaya çıkmasını tetiklediğine şahit oluyoruz (Dieckhoff & Jaffrelo, 2010: 16-17).

Eric J. Hobsbawm'na göre de yirminci yüzyıl milliyetçiliğin zirve yaptığı yüzyıldır. On dokuzuncu yüzyılın millet kavramı her ne kadar bir zafer kazandıysa, bu dönem Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürdü. Bir yandan çok uluslu imparatorlukların çöküşü diğer yanda 1917'ye kadar müttefik olan Çarlık Rusya'sının Bolşevik devrimine karşı Wilson İlkeleri çok önemli gelişmelerdi. İki savaş arası dönemde Avrupa burjuva milli ekonomi zaferine de tanıklık edecekti. 1913'de kapitalist ekonomiler, hükümetlerin koruyup desteklediği ve bazen de yönlendirdiği merkezileşmiş, geniş bir sisteme bürünmüştü. Lenin 1914'de sosyalist ekonomi planını ortaya attığı zaman 1914-1917 Alman savaş ekonomisini kendisine örnek almıştı. İki savaş arasındaki ekonomik krizler de kendine yeterli milli ekonomi güçlendirmeye yaramıştı. Demek ki iki savaş arasındaki durum bize milli devletlerin sınırlarını ve potansiyellerini milliyetçilik üzerinden değerlendirmelerini sağladı. Versay'dan tutun da 1921 İngiltere-İrlanda Anlaşması da, Türkiye'ye dayatılan Sevr Antlaşmasında Wilsoncu ilkelerin pratikte hiçbir şekilde uygulanamayacağını çok açıktı. Yugoslavya, Çekoslovakya, Romanya ve Polonya buna örnekler (Hobsbawm, 1995:158-159). Bu durum sadece Avrupa'da sınırlı değildi, Uzak Doğu'dan Latin Amerika'ya, Kafkaslar'dan Orta Doğu'ya kadar Avrupalı sayılmayan bölge ve ülkelerde de milli hareketler patlak vermişti.

Milliyetçilik gibi çok boyutlu bir olgunun tek bir değişkene dayanılarak açıklanmaya çalışılmasını eleştiren Özkırmı, “milliyetçiliğin değişken bir görüngü olduğunu, bu kalemin gibi bulunduğu ortamın rengine bürünerek farklı ideolojilerle işbirliği yapabildiğini dolayısıyla bu tür bir görüngünün tek bir dönüşüm süreci çerçevesinde çözümlenmeye çalışılmasının indirgemeden kurtulamayacağını ifade etmekte, bütün milliyetçilikleri açıklayabilecek bir kuram olmadığını ve çok fazla değişken içeren bir kuramın da açıklayıcı olamayacağını eklemektedir” (Özkırmı, 1999:102).

Farklı zamanlarda ve değişik mekânlarda farklı görünümde içinde bulunan, aynı zaman ve mekân dâhilindeki görünümünde bile farklı iç bileşenleri olabilen milliyetçilikleri ‘milliyetçilik’ yapan ve en azından ‘milliyetçilik’ şeklinde tanımlanmasını sağlayan şey, tüm bu farklılıkların ortak noktasını oluşturan ‘milliyetçilik söylemidir. 1960'lı yıllardan itibaren disiplinler arası bir

nitelik taşıyan kültürel çalışmaların bütün sosyal bilimler alanına nüfuz etmesiyle birlikte milliyetçilik çalışmaları da bu akımdan etkilenmiştir. Klasik milliyetçilik çalışmalarına damgasını vuran batı merkezci, toplumdaki ayrılıkları ve güç ilişkilerini göz ardı eden, gündeliği unutan bakış açılarının irdelenmeye başlanması ve milliyetçilik çalışmalarının disiplinler arası niteliğinin belirgin hale gelmesi gibi sonuçlar ortaya çıkmıştır. Sömürge toplumlarındaki milliyetçiliğin ezilenlerin bakış açısından yeniden yorumlanması, gündelik deneyimlerin yeniden ürettiği yaşam biçimleri, düşünce yapıları ve kimliklerin nasıl bu kadar doğal görüldüğünün açıklanmaya çalışılması milliyetçiliğin bir söylemsel oluşum olarak kabul edilmesini gerektirmekte ve milliyetçilik çalışmalarına da yeni bir ivme kazandırmaktadır (Durur, 2011:38).

Dil ve kültürel anlanma yirminci yüzyıl milliyetçiliklerinde de şöyle bir gelişme oldu. İkinci Dünya Savaşı sonrası devletlerin kendine özgü bir doğaları var. Ancak çoğu Avrupalı olmayan yeni ulusların sonunda bir Avrupa dilini resmi dil olarak benimsediklerinin altını çizmemiz gerekir. Benedict Anderson bu durumu izah ederken yeni ulusların bu yönleri ile Amerikan modelini andırdıklarını, dilsel olarak Avrupa milliyetçiliğinin tutkulu popülizmini, resmi milliyetçilikte ise Rus siyasal yöntemini devraldıklarını belirtiyor. Böyle yapmalarını da şu gerekçelere bağlıyor. Amerikalı ve Avrupalıların yaşamış oldukları karmaşık tarihi deneyimlerin artık her yerde bir model gibi hayal edildiği çünkü resmi dil olarak kullandıkları Avrupalı dilli onlara emperyalist resmi milliyetçilikten miras kalmıştı. Yeni devletlerin ulus inşa etme politikalarında, gerçek, popüler bir milliyetçi coşku ile eğitim sistemi, kitle iletişimi, idari düzenlemeler ve benzeri yollarla sistematik, hatta Makyavelci bir tarzda milliyetçilik ideolojisinin yaygınlaştığına da şahit olunmaktadır.

Popüler milliyetçilik diye adlandırılan bu kuram Avrupa emperyalizminin yaratmış olduğu çarpıklıkların bir ürünüdür. Sınırların iyi bilinen keyfiliği çeşitli tek dilli halkların tepesine rahatsız bir şekilde yerleşmiş çift dilli popüler kültürler ortaya çıktı (Anderson, 2007:129-130). Örneğin İngiltere’de doğan ve çok iyi bir eğitim alan Pakistan, Hindistan, Nijerya ya da Türk kökenli insanlar günün sonunda yabancı muamelesi görmeleri İngilizler açısından yadırganır bir durum olmamaktadır. Yirminci yüzyıl milliyetçiliklerinin durumu yukarıda değindiğimiz olaylar çerçevesinde gelişerek günümüz popüler ve etno-sembolcü milliyetçiliklere yine emperyalizm öncülüğünde dönüşmüştür.

Popüler ve Etno-Sembolcü Milliyetçilik

Geçtiğimiz yüzyılın belki de en büyük siyasi olaylarından birisi Sovyetler Birliği'nin dağılması olmuştur. Yugoslavya'nın da çözülmesiyle şimdiye kadar milletlerarası düzeyde tanınan egemen birimlerin sayısına on altı devlet daha katıldı ve yakın zamanda milli ayrılıkçılığın öngörülmesi mümkün değildi. Bugün bütün bu devletler millettir. Politik ajitasyon dönemlerini tamamlamışlar, yabancıları kovmaya ve saldırmaya programlıdır.

Gerek Sovyetler Birliği'nin gerekse bir süper güç olarak yıllardır gücünün dayanağını oluşturduğu bölgesel ve milletlerarası sistemin çöküşünün derin, kalıcı ve tarihsel değişime yol açtığı yadsınamaz. Çünkü Balkanlar, Kafkaslar ya da Orta Asya'da 1989-1992 yılları arasındaki milli meseleler yeni değildir. Orta Doğu'dakilerin yeni olmadığı gibi (Hobsbawm, 1995:192-193). Çünkü Batı Avrupa, iyimser olmak istesek dahi kendi kıtasını zihinler de dahi ikiye bölmüştür, ikinci parçasına Doğu Avrupa ismini koyar. Dubravka Ugresic, Maria Todorova'nın Balkanları Tahayyül Etmek başlıklı eserinde dipnot edilen "Have a nice day from Balkan War to the American War" (Balkan Savaşlarından Amerikan Savaşına İyi Günler) adlı eserinde bu ayrıma çarpıcı bir mecazi anlamla yaklaşıyor ve şöyle betimliyor:

"Bir anda bu Doğu Avrupa'yı karşımda görür gibi oldum. İşte masada karşımda oturuyor, aynaya bakar gibi birbirimize bakıyoruz. Eski püskü ayakkabılarını, bakımsız tenini, ucuz makyajını, köle ruhunun ve arsızlığın suratına verdiği şekli görüyorum. Eliyle ağzını siliyor, bağıra, çağıra konuşuyor, konuşurken el kol hareketi yapıyor, gözleriyle bir şeyler anlatıyor. Gözlerinde aynı anda hem umutsuzluk hem de kurnazlık parıltısı görünüyor; biri olma yolundaki umutsuz arzusu kendini belli ediyor... Kız kardeşim benim, üzgün Doğu Avrupa'm" (Todorova, 2013:114).

İşte Batı emperyalizminin dindaşları olan Doğu Avrupa'ya bakış açısı bu yöndeydi. Görgüsüz, cüretkâr, yoksul ve dışı. Dünyanın diğer bölgelerine bakış açılarını tahmin etmek hiçte zor olmasa gerek. Etnisite konusu ise çoğu zaman milliyetçilik ile birleştirilmek istenmiştir tıpkı ulus ve milliyetçilik kuramlarının karıştırıldığı gibi. Etnisitenin siyasal boyutuna ilişkin ilk çalışmalar ise "evveliyatçılık" olarak tanımlandı. Bu yaklaşımı benimseyen ilk kişi de Edward Shils'dir, ardından ise bu kurama resmi biçim kazandıran Clifford Geertz'dir. Geertz'e göre modern toplumun maddi ilerleme, sivil kültür, sosyal reformlar vb. analizlerinin özellikleri "ilksel bağladır". İlksel bağlar dediği şey ise; kan bağı, ırk, dil, din, bölge ve töredir. Geertz'in bu durumundan yakındığı şey ise özellikle

bağımsızlık savaşlarından sonra kurulan yeni devletlerde, bu kültürel belirleyicilerin indirgenemez niteliğidir.

Bu ilksel duygular ile vatandaşlık siyaseti arasındaki gerilim yumuşatılabilse dahi tamamen ortadan kaldırılamaz. Dil, kan, mekân, dış görünüş gibi verili niteliklerin gücü ve bireyin kimliği ait olduğu toplumun özelliklerine kök salmıştır. (Dieckhoff & Jaffrelot, 2010: 69-71)

Evveliyatçılara ise en çok eleştiri “Araşsalcılık” taraftarlarından gelir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, etnik grupları maddi bir süreçte oluşan yapılar olarak ele alırlar. Gellner’e göre *“insanlar, gerçek, mitsel, atacı olsun olmasın, bir duygudan veya duygusallıktan ötürü milliyetçi olmazlar. İnsanlar her ne kadar hakkında karmaşık fikirlere sahip olsalar da nesnel ve pratik zorunluluktan ötürü milliyetçi olurlar”*.

Bakış açılarındaki zafiyet ise genelde bağımsızlık hareketleri sırasında seçkinler tarafından duygusal sembollerin manipölasyonları ile harekete geçen dil, din gibi ilksel kimlik unsurlarına herhangi bir atıfta bulunmamalarından kaynaklanmaktadır.

Van Den Berghe’ye göre de evveliyatçı ve araşsalcılık arasında bağ kurmak mümkündür diyerek şu cümleleri sarf ediyor:

“Kendi soyundan gelenleri kayırma eğilimi, genlerimize derinden kök salmıştır, fakat genetik programlarımız fazlasıyla esneyebilir ve özgül davranışlarımız, dış koşullardaki geniş kapsamlı değişmelere uyarlanabilir. Etnisite hem öncelikli hem coğrafidir. Muhakeme etmeden, ölçüp biçmeden kendi etnik grubuna katılmak ile etnisiteyi kasten manipüle etmek veya bireysel çıkarlar gereği başka türden sosyal bağlarla etnisiteden yararlanmak hiç de bağdaşmaz şeyler değildir. Hısmcılık zaten bizzat bilinçsiz de olsa uyarlanmanın oyunudur.” (Dieckhoff & Jaffrelot, 2010:71-72).

Yalnızca gerekli ilişki türlerinin bir toplamının, eğer bilinç alanında toplumun hiç değilse belli kesimler arasında milli farkındalığın güçlenmesi biçiminde buna denk düşen bir değişiklik yoksa kendiliğinden modern bir millet yaratamayacağını zaten biliyoruz. Bu husus ezilen milletler açısından olduğu kadar egemen milletler açısından da geçerlidir. Her ezilen millet milli bir uyanış yaşayıp, tümüyle bir ulusa dönüşmedi, milli hareketin öznel yönünden uyanış olmadı (Hroch, 2011:33-34).

Sahip olunan toplumsal arka plan bağlamında ve yine tarihsellik çerçevesinde kimlik belirli bir anlam kazanarak, bireyler tarafından inşa edilmeye

başlanır. Bu inşa sürecinde kimlik, farklı yaşam kalıplarıyla düz bir pratiği takip etmektedir.

Bu yüzden günümüzdeki bazı toplumlar tarihsel süreç içinde yaşadıkları farklı koşullar ve modernite ile ulus devlet inşasını başarı ile tamamlarken bazıları toplum veya etnik grup olmaktan öteye gidemediler (Yanık & Kara, 2013: 20).

SONUÇ

Milliyetçilik ya da Modern Milliyetçilik fikrine hayat veren on sekizinci yüzyıl arkasında dünya siyasetini sarsacak bir miras bırakmıştır. On dokuzuncu yüzyıl ise milliyetçilik çağı olarak anılmaktadır. Milliyetçiliğin daha çok ahlaki ve felsefi boyutlarıyla tartışıldığı bu yüzyıl da genelde iki tür yaklaşım sergilendi. Bunlardan ilki, milliyetçiliğe yakın dururken, ikincisi ise milliyetçiliğe karşı çıkan ve onun tarihsel gelişim sürecini geçici bir durum olarak gören yaklaşım tarzıdır. Birincisi “partizan” olarak anılırken, ikinci görüş Marksistlerin görüşüdür ancak bunu görüşü savunan Liberaller de mevcuttur. Yirminci yüzyıla geçişte ise Durkheim, Mosca, Pareto, Tönnies ve Weber gibi düşünürler dönemin modasına uyarak milliyetçiliği çözümlemekten kaçınarak bu iki kamptan birinde kendilerine yer bulmuşlardır.

Milliyetçiliğe sempati ile yaklaşanlar genel de tarihçiler olmuştur. Geçmiş araştırmak ve taramalar yaparak milletin ya da milletlerin varlığını kanıtlamak istemişlerdir. Milli kültürün öğeleri, semboller, örf-adet gibi konulara eğildiler. Eleştirenler safındaki Marksistler, millete duyulan yoğun bağlılık siyasi ve kuramsal açıklamada zorluklar yaşadı (Özkırımlı, 1999:37-42).

Millet ise birtakım Batı Dünyası insanının zihninde birden ortaya çıkmış bir olgu değildir. Günümüz modern milliyetçilik kuramının ortaya Fransız Devrimi ve sonrasıdır. Ancak bugün bile millet kavramının üzerinde genel kabul görmüş bir anlayış yoktur (Yeniçeri, 2011:122). İhtilalden önce millet, ulus ya da devlet Kral’a yüklenen kavramlardı. Krallar hem devlet, hem ulus hem de millete eş değer bir konumdaydı. Rönesans ve aydınlanma hareketleri ile aklın ve bilimin bağınaz kilise baskılarından sıyrılması ile gelişen tarihsel olaylar eski tabuları yıkmaya başladı ve domino taşı etkisiyle başta Avrupa olmak üzere bütün dünyaya yayılmıştır.

İhtilal ile birlikte kralın aslında millet ya da ulus olmadığı anlaşılınca sanayi devriminin gölgesinde büyüyen bireycilik akımı ulus devlete ve ona sadakatle aidiyet fikrinin gelişmesine neden oldu. Yukarıda da değindiğimiz gibi

bu evreleri başarılı bir biçimde hızlıca geçiren Fransa ve İngiltere gibi Batılı ülkeler ulus devlet olmayı başaranların ilkleridir. Diğerleri de bu iki ülkeyi takip ettiler.

Bunu yaparken de toplum üyeleri arasındaki iletişim, dayanışma duygusu, ortak vatan, ortak kültür, dil, din, tarih gibi olgulara sahiplenme duygusu ağır basan toplumlar başlarına gelen felaketleri de bertaraf etmişlerse millet ve ulus devlet olabilmişlerdir. Örneğin Türk Milleti tarihten gelen güçlü bağlarının yeniden canlandırılmasıyla ve diğer unsurların da birleşmesiyle çok uluslu bir imparatorluktan milli bir ulus devlete dönüşmüştür. Bunu yaparken de büyük badireler atlatmış hatta yok olma durumuna kadar gelmişti. Elbette bütün bunların yanı sıra coğrafyanın da çok büyük etkisi vardır. Örneğin Çin Devrimi neden olan siyasi, sosyal ve ekonomik olayların farklılığının yanı sıra coğrafi farklılığı Fransız Devrimi ile farklıdır. Bolşevik Devrimi de dünyanın başka bir yerinde ve döneminde gerçekleşen ihtilal ile farklılar göstermiştir. Tabi ki bir takım karşılaştırmalar sonucunda benzerlikler de mevcuttur çünkü tarih bir bütündür. Kopukluk yaşayanlar sadece toplumlar arası farklılıklardır.

Özetle modern milliyetçilik fikri Amerikan Devriminden ilham alan bir takım Fransız subay ve geniş halk kitleleri ile orta sınıfın başkaldırısı sonucunda ortaya çıkmış bir kavramdır. Ancak bu modernistlerin ısrarla savundukları millet kavramının on sekizinci yüzyılda ortaya çıktığı ve bunun öncesinde milletin izine rastlanamayacağını savunulmamalı. Modern milliyetçilik ve modern millet kavramının bahsedilen yüzyılda ortaya çıktığını kabul etmekle birlikte, antik dönemlerden bazı halkların askeri, siyasi, sosyal vb. gelişmişlikleri ve dünya tarihini derinlemesine etkilediklerini göz ardı edilmemeli. Hiçbir şey bir andan ortaya çıkmayacağı gibi, doğa kanununda da olduğu gibi tarih bilimine de aykırıdır. Arnold Toynbee, Bernard Lewis, Anthony D. Smith gibi sosyal bilimcilerin de değindiği gibi “dünya üzerinde yaşamış ve halen var olan günümüz milletlerinin geçmişleri birçoğuna göre daha parlaktır.” Bu durumda o kültürün ya da toplumun bazen başarısızlık ama genel de bu başarısızlıklarında aldıkları tecrübeleri başarıya çevirebilme kabiliyetleri ve istekleri yüzünden modern anlamda millet kavramına sahip olmasalar da bir millet oldukları ve sinelerinde bu bilincin var olduğu göz ardı edilecek bir durum değildir.

Milletler hep vardı ancak kimisi bunun farkında değildi bugün bile değiller. Kimisi de uykuda ve onu uyandıracak prensini bekliyor.

KAYNAKÇA

- Akın, İ. F. (1983). *Siyasi tarih 1870-1914*. İstanbul Üniversitesi Matbaası, İstanbul.
- Anderson, B. (2007). *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. (Çev: İskender Savaşır), 4. Baskı, İstanbul.
- Antoine, R. (2008). *Milliyetçilik Kuramları*. (Çev: Aziz Ufuk Kılıç), Versus, İstanbul.
- Conversi, D. (1999). Ernest Gellner as critic of social thought: nationalism, closed systems and central european tradition. *Nation and Nationalism*, 5/4, 565-575.
- Çaha Ö. & Şahin, B. (2013). *Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İdeolojiler*. Orion Yayınları, İstanbul.
- Çancı, H. (2008). Değişmeyen boyutlar bağlamında milliyetçiliğe teorik ve kurumsal bir bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 12(2),105-116.
- Deutsch, K. (1996). *Nationalism and Social Communication: An Inquiry into the Foundations of Nationality*. MIT Press, Massachussetts.
- Dieckhoff, A. Jaffrelot, C. Jaffrelot (2010). *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek, Kurgular ve Uygulamalar*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Gellner, E. (1994). *Encounters with Nationalism*. Blackwell, Oxford.
- Hira, İ. (2016). Yeni toplumsal hareketler: politik öncelikten kimlik vurgusuna. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, XI(1), 143-156.
- Hobsbawn, E. J. (1995). *1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik, Program, Mit Gerçekçilik*. (Çev: Osman Akınhay), 2. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Hroch, M. (2011). *Avrupa’da Milli Uyanış Toplumsal Koşulların Ve Toplulukların Karşılaştırmalı Analizi*. (Çev: Ayşe Özdemir), 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ishan, Z. (1946). *Renan Nutukları ve Konferansları* (Discours et Conferences), Sakarya Basımevi, Ankara.
- Kelleci, T. (2017). Cinsiyetçi milliyetçilik ve savaşlarda cinsel şiddetin kullanımı: Bosna örneği. *Alternatif Politika*, 9(3): 409-441.
- Küçük, E. (2011). Milliyetçilik söylemleri ve medya. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2),35-50.
- McNeill, W. H. (1994). *Dünya tarihi*. (Çev: Alaeddin Şenel), 3. Baskı, İmge Yayınevi, İstanbul.
- Moore, B. Jr, (2011). *Diktatoryanın ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri, Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü*. (Çev: Şirin Tekeli, Alaeddin Şenel), 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

- Özkırımlı, U. (1999). *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, 1. Baskı, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Sander, O. (2013). *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*. İmge Yayınevi, İstanbul.
- Sarıcı, M. (1982). *Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Avrupa'da Barışı Koruma ve Sürdürme Çabaları (1919-1929)*. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Sarınay, Y. (1990). *Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 106, Seri 1, Sayı B.3: Ankara.
- Schulze, H. (2005). *Avrupa'da Ulus Ve Devlet*", Çev: Timuçin Binder, Literatür Yayınları, İstanbul.
- Skocpol, T. (2004). *Devletler ve Toplumsal Devrimler Fransa, Rusya Ve Çin'in Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi*. (Çev: S. Erdem Türközü), 1. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul.
- Smith, A. D. (2007). *Milli Kimlik*. (Çev: Bahadır Sina Çeler), 4. Baskı, İletişim Yayınları.
- Smith, A. D. (1984). *Ethnic persistence and national transformation*, *British Journal of Sociology*, XXXV,3. UK.
- Şen, Y. F. (2004). *Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet*. Yargı Yayınevi, Ankara.
- Şenel, A. (2004). *Siyasal Düşünceler Tarihi, Tarih Öncesinden İlkçağda, Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünce*. 11. Baskı, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Toynbee, A. J. (1971). *Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğusu*. 1. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Todorova, M. (2013). *Balkanları Tahayyül Etmek*. 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yeniçeri, Ö. (2011). *Bağımlılık Paradigmaları ve Türk Milliyetçiliği*. Kripto Kitaplar, Ankara.
- Yanık, C. & Kara, M. (2013). *Etnisite, kimlik ve milliyetçilik kavramının sosyolojik analizi*. *Kaygı*, 20, 225-237.